

## POSTANOWIENIE

12 kwietnia 2023 r.

Sąd Najwyższy w Izbie Cywilnej w składzie:

Pierwszy Prezes SN Małgorzata Manowska (przewodniczący,  
sprawozdawca)

SSN Beata Janiszewska

SSN Robert Stefanicki

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym 12 kwietnia 2023 r. w Warszawie,  
skargi kasacyjnej S. N.

od postanowienia Sądu Okręgowego w Krakowie

z 10 maja 2022 r., XI 1Ca 82/22,

w sprawie z wniosku M. w K.

z udziałem S. N.

o umieszczenie w domu pomocy społecznej,

**1. uchyla zaskarżone postanowienie i przekazuje sprawę  
Sądowi Okręgowemu w Krakowie do ponownego rozpoznania i  
rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego,**

**2. przyznaje adwokatowi P. B. od Skarbu Państwa - Sądu  
Okręgowego w Krakowie tytułem zwrotu kosztów nieopłaconej  
pomocy prawnej udzielonej z urzędu uczestniczce S. N. w  
postępowaniu kasacyjnym kwotę 120 (sto dwadzieścia) złotych  
powiększoną o należny podatek od towarów i usług.**

## UZASADNIENIE

Sąd Rejonowy dla Krakowa – Nowej Huty w Krakowie postanowieniem z 15 grudnia 2021 r. oddalił wniosek M. o zezwolenie na przyjęcie S. N. do domu opieki społecznej bez jej zgody.

Sąd ten ustalił, że uczestniczka postępowania S. N. jest stanu wolnego, nie ma dzieci. W przeszłości pozostawała w związku ze starszym od siebie mężczyzną. Istniało podejrzenie, że uczestniczka była wykorzystywana seksualnie lub do celów pornograficznych. S. N. uczęszcza na warsztaty terapii zajęciowej. Ukończyła szkołę gastronomiczną specjalną. Utrzymuje się z renty w wysokości 1100 zł i zasiłku w kwocie 215 zł miesięcznie. Środkami pieniężnymi dysponuje matka uczestniczki. Uczestniczka w przeszłości prostytuowała się i żebrała.

S. N. cierpi na upośledzenie umysłowe umiarkowane oraz organiczne zaburzenia zachowania i emocji. Uczestniczka posiada orzeczenie o umiarkowanym stopniu niepełnosprawności. S.N. jest zorientowana auto – i allopsychicznie, jednakże jest bezkrytyczna wobec siebie i własnej sytuacji, ma tendencje do zachowania agresywnego, impulsywnego i ryzykownego. W zachowaniu jest wycofana, lepka, wielomówna, chaotyczna, w spłyconym kontakcie, jej wypowiedzi są nieskładne, przeczą sobie. Uczestniczka wyraża się w prosty sposób, ma ubogie słownictwo, pisząc popełnia liczne błędy. Zaburzenia uczestniczki spowodowane są organicznym nieodwracalnym uszkodzeniem OUN.

S. N. leczy się ambulatoryjnie od 2006 r. Kilkakrotnie była hospitalizowana na oddziale psychiatrycznym. Jej funkcjonowanie pogarsza się, nie bierze sama regularnie leków, wymaga dopilnowania. Uczestniczące leki podaje matka, która nie zawsze o tym pamięta.

S. N. cierpi na nadwagę, pali papierosy, ma problemy z trzymaniem moczu. Uczestniczka nie chce iść do domu pomocy społecznej, deklaruje, że ma pomoc ojca i siostry.

Uczestniczka jest osobą samodzielną w zakresie podstawowych czynności. Potrafi zrobić podstawowe zakupy i przygotować prosty posiłek, umie obsłużyć pralkę, skontaktować się z rodziną w razie potrzeby.

Ojciec S. N. nie sprawuje nad nią opieki w tygodniu, pracuje jako kierowca i często jest w trasie. Przed wyjazdem w delegację przygotowuje dla niej jedzenie w słoikach. Pomaga jej w weekend. Siostra S. N. utrzymuje z nią kontakt, daje jej drobne pieniądze na zakupy, kupuje jej żywność, zabiera na spacer. S. N. dzwoni do swojej siostry gdy czegoś potrzebuje. Matka uczestniczki nie wywiązuje się z opieki nad nią, wydziela jej kieszonkowe, podaje leki. Nie zawsze przebywa w mieszkaniu, czasami nie wraca na noc, obecnie układa sobie życie z nowym partnerem. S. N. jest skonfliktowana z matką, ta zaś nie potrafi w pełni zająć się córką, nie rozumie jej deficytów.

Oceniając wniosek w świetle art. 38 ustawy z 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego, Sąd Rejonowy wskazał, że uczestniczka postępowania jest zdolna do zaspokajania podstawowych potrzeb życiowych i może liczyć na pomoc członków rodziny, nie wymaga stałej opieki, pielęgnacji ani leczenia szpitalnego. Jej zdrowie i życie nie jest zagrożone. Sąd pierwszej instancji uznał, że S. N. jest na tyle samodzielna w codziennych czynnościach, że umieszczenie jej w domu pomocy społecznej nie służy jej dobru.

Na skutek apelacji wniesionej przez wnioskodawcę Sąd Okręgowy w Krakowie postanowieniem z 10 maja 2022 r. zmienił postanowienie Sądu Rejonowego w ten sposób, że zezwolił na przyjęcie S.N., córki P. i M. urodzonej [...] 1990 r. do domu pomocy społecznej bez jej zgody.

Sąd Okręgowy uznał ustalenia faktyczne poczynione przez Sąd pierwszej instancji w znacznej części za trafne. Nie podzielił natomiast oceny prawnej dokonanej przez Sąd Rejonowy. Sąd Okręgowy wskazał, że z opinii biegłej A. R., jak również z całokształtu materiału dowodowego wynika, że S. N. jest niezdolna do samodzielnej egzystencji, w tym niezdolna do samodzielnego zaspokajania swoich potrzeb życiowych, a brak opieki zagraża jej życiu i zdrowiu. Uczestniczka wymaga stałej opieki i pielęgnacji, co uzasadnia skierowanie jej do domu pomocy społecznej na podstawie art. 39 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego. Opieka nad uczestniczką

postępowania nie jest zapewniona. Siostra S. N. przyznała, że z uwagi na konflikt z matką spotyka się z uczestniczką sporadycznie. Sama uczestniczka przyznała, że z powodu konfliktu z matką od paru dni nikt się nią nie zajmował, była głodna. S. N. spotyka się wprawdzie z siostrą, ale zarówno pieniądze, jak i zakupy, jakie od niej otrzymuje nie są wystarczające.

Sąd Okręgowy stwierdził, że „szczególny rzut dają zaświadczenia dołączone do apelacji”. Chodzi o oświadczenia starszego specjalisty z MOPS, który kontaktuje się z uczestniczką. Jak wskazał Sąd drugiej instancji, już 15 grudnia 2021 r. pracownik MOPS sygnalizował istnienie intensywnego konfliktu pomiędzy rodzicami uczestniczki. Sytuacja rodzinna S. N. staje się dla niej nie do zniesienia, bowiem ojciec spożywa alkohol, a mama grozi opuszczeniem domu, co znalazło potwierdzenie w kolejnej notatce pracownika MOPS. Wynika z niej, że uczestniczka od 10 stycznia 2022 r. pozostała w mieszkaniu sama, gdyż jej matka wyprowadziła się do swojego partnera, jej siostra ma swoje problemy, swoje życie i nie interesuje się uczestniczką na bieżąco. Finalnie Sąd Okręgowy stwierdził, że „mając na względzie te okoliczności, w szczególności opinie biegłych i dowody, które Sąd rozpoznając apelację dopuścił i zmianę tych okoliczności w oparciu o art. 382, jakie powstały, w szczególności po wydaniu orzeczenia, Sąd stwierdza, że zaistniały przesłanki do umieszczenia uczestniczki w domu pomocy społecznej”.

Skargę kasacyjną od postanowienia Sądu Okręgowego wniosła uczestniczka postępowania zarzucając naruszenie art. 128 § 1 w zw. z art. 130 § 1 w zw. z art. 382 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c., co doprowadziło do nieważności postępowania na podstawie art. 379 pkt 5 k.p.c. W skardze zarzucono również naruszenie art. 38 i 39 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego oraz naruszenie art. 576 w zw. z art. 391 § 1 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. W konkluzji skarżąca wnosiła o uchylenie zaskarżonego postanowienia i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi Okręgowemu w Krakowie.

**Sąd Najwyższy zważył co następuje:**

Skarga kasacyjna zasługuje na uwzględnienie.

Przedmiotem oceny i rozstrzygnięcia w rozpoznawanej sprawie była kwestia skierowania S. N. w domu pomocy społecznej bez jej zgody. Zgodnie z art. 38 § 1 ustawy z 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego, osoba, która wskutek choroby psychicznej lub upośledzenia umysłowego nie jest zdolna do zaspokajania podstawowych potrzeb życiowych i nie ma możliwości korzystania z opieki innych osób oraz potrzebuje stałej opieki i pielęgnacji, lecz nie wymaga leczenia szpitalnego, może być za jej zgodą lub zgodą jej przedstawiciela ustawowego przyjęta do domu pomocy społecznej. Z kolei w myśl art. 39 § 1 powołanej ustawy, jeżeli osoba, o której mowa w art. 38, lub jej przedstawiciel ustawowy nie wyrażają zgody na przyjęcie jej do domu pomocy społecznej, a brak opieki zagraża życiu tej osoby, organ do spraw pomocy społecznej może wystąpić do sądu opiekuńczego miejsca zamieszkania tej osoby z wnioskiem o przyjęcie do domu pomocy społecznej bez jej zgody.

Na wstępie podkreślenia wymaga, że umieszczenie osoby bez jej zgody w domu pomocy społecznej stanowi istotną ingerencję w wolność człowieka, w jego prawo do samostanowienia. Z tego względu przepisy dopuszczające taką możliwość wymagają szczególnie rozważnej i ścisłej wykładni uwzględniającej przede wszystkim dobro osoby, której dotyczą. S. N. jest osobą pełnoletnią nieubezważnowolnioną i nie wyraża zgody na zamieszkanie w domu pomocy społecznej. W takim przypadku skierowanie uczestniczki postępowania w domu pomocy społecznej wymaga spełnienia dwóch przesłanek łącznie. Po pierwsze, należy wykazać, że S. N. na skutek upośledzenia umysłowego nie jest zdolna do zaspokajania podstawowych potrzeb życiowych i nie ma możliwości korzystania z opieki innych osób oraz potrzebuje stałej opieki i pielęgnacji, lecz nie wymaga leczenia szpitalnego (art. 38 ust. 1 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego). Po drugie, konieczne jest stwierdzenie, że brak opieki zagraża życiu, a nie tylko zdrowiu S. N. (art. 39 ust. 1 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego).

Można zgodzić się z ustaleniami Sądów obu instancji, że S. N. na skutek upośledzenia umysłowego nie jest zdolna do zaspokajania swoich potrzeb życiowych i wymaga stałej opieki i pielęgnacji. Uczestniczka potrafi wprawdzie umyć się, przygotować prosty posiłek czy zrobić podstawowe zakupy, ale wymaga kontroli przy wykonywaniu codziennych czynności, np. przy zażywaniu leków i robieniu większych zakupów, przypominania o myciu. Nie potrafi sama zadbać o właściwe miejsce do spania czy zapobiec moczeniu materaca w nocy.

Uzasadnienie postanowienia Sądu Okręgowego nie zawiera natomiast przekonujących argumentów dotyczących spełnienia przesłanki braku możliwości korzystania przez S. N. z opieki innych osób, a przede wszystkim wykazania, że brak opieki zagraża życiu, a nie tylko zdrowiu uczestniczki postępowania. Wygłoszone przez Sąd pierwszej instancji uzasadnienie zaskarżonego postanowienia nie zawiera logicznego wyводу, a miejscami jest niezrozumiałe. Prześledzenie i ocena prawidłowości wyводу Sądu Okręgowego są bardzo utrudnione. Nadto, Sąd drugiej instancji dopuścił w postępowaniu apelacyjnym istotny dla rozstrzygnięcia sprawy dowód w postaci dokumentu – opinii psychologicznej z 29 marca 2022 r. i poczynił na jego podstawie ustalenia, nie doręczając go uczestniczce postępowania. Wprawdzie, wbrew zarzutom skargi kasacyjnej, nie spowodowało to nieważności postępowania, gdyż nie pozbawiło Sylwii Nowak całkowicie możliwości działania, jednak stanowiło naruszenie art. 128 § 1 k.p.c., które mogło mieć wpływ na wynik sprawy. Sąd Okręgowy stwierdził także, że po wydaniu postanowienia przez Sąd Rejonowy zaszły nowe okoliczności, jednak brak pełnych rozważań Sądu drugiej instancji, jakie to są okoliczności i dlaczego wywołały one konieczność zmiany postanowienia Sądu pierwszej instancji. Sąd ten stwierdził np., że pomiędzy uczestniczką postępowania i jej matką istnieje konflikt, który przekłada się na brak właściwej opieki nad S. N.. Z drugiej strony Sąd Okręgowy uznał – bez bliższego uzasadnienia – że opuszczenie przez matkę uczestniczki dotychczasowego miejsca zamieszkania pogorszyło sytuację S. N.. Jeśli w sprawie ujawnione zostały nowe okoliczności, to należało je zweryfikować

w drodze prawidłowo przeprowadzonego uzupełniającego postępowania dowodowego i dać temu wyraz w uzasadnieniu zaskarżonego postanowienia.

Kluczowym jednak uchybieniem, które finalnie zadecydowało o uchyleniu zaskarżonego postanowienia był brak rozważenia przez Sąd Okręgowy przesłanki zagrożenia życia S. N., która to przesłanka jest warunkiem koniecznym do skierowania uczestniczki postępowania do domu pomocy społecznej bez jej zgody. Sąd drugiej instancji, powtarzając wniosek opinii biegłej A. R., ograniczył się w tym zakresie do stwierdzenia, że „brak opieki zagraża życiu jak i zdrowiu” uczestniczki postępowania.

Po pierwsze jednak, Sąd drugiej instancji powinien był samodzielnie sformułować ocenę prawną dotyczącą kwestii zagrożenia życia S. N.. Rolą biegłego w postępowaniu sądowym było bowiem wyjaśnienie zagadnień wymagających wiadomości specjalnych, natomiast do Sądu należało sformułowanie oceny prawnej uzasadniającej zastosowanie art. 38 § 1 i art. 39 § 1 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego.

Po drugie, Sąd Okręgowy wziął pod uwagę okoliczności zagrożenia zarówno życia jak i zdrowia uczestniczki postępowania, podczas gdy przesłanką konieczną skierowania do domu pomocy społecznej osoby pełnoletniej, nieubezprawionej dotkniętej upośledzeniem umysłowym – bez jej zgody, jest wyłącznie zagrożenie życia tej osoby, samo zagrożenie zdrowia nie jest wystarczające. *Ratio legis* takiego unormowania jest fakt, że skierowanie upośledzonej umysłowo osoby do domu opieki społecznej bez jej zgody niejako „wrywa” tę osobę z dotychczasowego, znanego jej środowiska, stanowi istotną ingerencję w jej życie i może wiązać się z ogromną traumą. Z tego względu ustawodawca nakazał w takiej sytuacji, w jakiej znalazła się S. N., ważyć dobra konstytucyjnie chronione (wolność i życie) i postąpić wbrew woli osoby dotkniętej schorzeniem tylko w przypadku zagrożenia jej życia.

Sąd Okręgowy nie wyartykułował w uzasadnieniu zaskarżonego postanowienia, jakie okoliczności zadecydowały o przyjęciu, że zachodzi sytuacja zagrożenia życia S. N..

Dodatkowo, w wygłoszonym uzasadnieniu Sąd Okręgowy uznał, za biegłą A. R., że uczestniczka postępowania jest niezdolna do samodzielnej, swobodnej decyzji co do wyrażenia zgody na skierowanie jej do domu pomocy społecznej. Stwierdzenie to nie zostało poparte żadną argumentacją. Nie wiadomo nawet, czy podstawą orzeczenia Sądu drugiej instancji był tylko art. 39 § 1 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego, czy również art. 39 § 3 tej ustawy, który dotyczy odmiennej sytuacji niż określona w § 1.

Dyspozycja art. 39 § 1 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego reguluje samodzielnie sytuację osoby, która zdolna jest do wyrażenia zgody na skierowanie do domu pomocy społecznej, ale odmawia jej udzielenia, błędnie oceniając swoją sytuację życiową. Sąd opiekuńczy może „przełamać” tę odmowę udzielenia zgody uznając, że zachodzą przesłanki wskazane w art. 38 § 1 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego, a jednocześnie brak opieki zagraża życiu osoby, która odmawia udzielenia zgody na skierowanie jej do domu pomocy społecznej. Wówczas to podstawę orzeczenia sądu opiekuńczego stanowi art. 39 § 1 w zw. z art. 38 § 1 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego.

Z kolei art. 39 § 3 powołanej ustawy dotyczy takiej osoby wymagającej skierowania do domu pomocy społecznej, która z uwagi na swój stan psychiczny nie jest zdolna do wyrażenia w sposób prawnie doniosły na to zgody, a zgoda jej jest wymagana. Jeśli jest to, jak w przypadku uczestniczki postępowania, osoba pełnoletnia i nieubezpieczona, wobec której ziszczyły się przesłanki określone w art. 38 § 1 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego, to orzeczenie sądu opiekuńczego o skierowaniu jej do domu pomocy społecznej wymaga stwierdzenia, że osoba ta z uwagi na swój stan psychiczny (np. pozostawanie w śpiączce) nie jest zdolna do złożenia oświadczenia o wyrażeniu lub odmowie wyrażenia zgody,

a jednocześnie, że brak opieki zagraża jej życiu. W takiej sytuacji podstawę orzeczenia sądu opiekuńczego stanowi art. 39 § 3 w zw. z art. 38 § 1 i art. 39 § 1 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego. Inaczej rzecz ujmując, w sytuacji, w której osoba spełniająca przesłanki do skierowania jej do domu pomocy społecznej (art. 38 § 1 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego) nie jest zdolna do wyrażenia zgody na to skierowanie, to w każdym wypadku musi zachodzić stan zagrożenia życia tej osoby z powodu braku opieki.

Nie zachodzi zależność odwrotna, to znaczy nie zawsze, gdy występuje stan zagrożenia życia osoby, o której mowa w art. 38 § 1 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego spowodowany brakiem opieki, konieczne jest stwierdzenie, że osoba ta nie jest zdolna – z uwagi na stan psychiczny – do wyrażenia zgody na skierowanie jej do domu pomocy społecznej. Sądowi Najwyższemu w składzie rozpoznającym niniejszą sprawę znany jest pogląd wyrażony w postanowieniu z 26 lutego 2020 r. (V CSK 601/19, OSNC 2020/12/106), że umieszczenie nieubezpieczonej osoby pełnoletniej w domu pomocy społecznej ze względu na stan zdrowia zagrażający jej życiu może - w razie braku jej zgody - nastąpić na podstawie orzeczenia sądu tylko wtedy, gdy osoba ta ze względu na swój stan psychiczny nie jest zdolna do wyrażenia zgody, ale poglądu tego nie podziela, gdyż przeczą mu wyniki zarówno wykładni systemowej jak i językowej.

Sąd Okręgowy powinien zatem ocenić, czy wobec uczestniczki postępowania ziściły się przesłanki skierowania jej do domu pomocy społecznej (art. 38 § 1 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego), czy uczestniczka była zdolna do złożenia oświadczenia o odmowie wyrażenia zgody na skierowanie jej do domu pomocy społecznej, oraz czy brak takiej zgody (świadoma odmowa jej udzielenia lub brak zdolności do złożenia oświadczenia w przedmiocie wyrażenia zgody) w powiązaniu z brakiem opieki nad S. N. zagraża życiu uczestniczki postępowania.

Wszystkie powyższe uchybienia powodują, że zasadny staje się zarzut naruszenia przez Sąd Okręgowy art. 38 § 1 i art. 39 § 1 ustawy

o ochronie zdrowia psychicznego. W sytuacji bowiem niepełnego ustalenia stanu faktycznego stanowiącego podstawę rozstrzygnięcia i braku rozważań co do istotnej przesłanki decydującej o skierowaniu uczestniczki do domu opieki społecznej bez jej zgody, niemożliwa staje się ocena prawidłowości zastosowania przez Sąd Okręgowy prawa materialnego.

Mając na uwadze przedstawione wyżej okoliczności Sąd Najwyższy na podstawie art. 398<sup>15</sup> § 1 k.p.c. orzekł jak na wstępie.

[SOP]

[ł.n]